

Usporedba antičkoga i suvremenoga poimanja dobrog govornika

GABRIJELA KIŠIČEK*

UDK:
UDK: 808.51(38)
808.51-053.6"20"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:
18. veljače 2011.

Sažetak: Antički retoričari kao što su Ciceron, Kvintilijan i Aristotel u svojim su djelima veliku pozornost posvećivali karakteristikama dobrog govornika. Pod tim su podrazumijevali ne samo govorničke vještine već i moralne karakteristike čovjeka. Kvintilijan je rekao kako govornik prije svega treba biti dobar čovjek, Ciceron je isticao važnost širine znanja i opće naobrazbe govornika, Aristotel je govorio o dobronamjernosti i čestitosti govornikova karaktera. Unatoč tomu, suvremeni autori priručnika o retorici, karakteru govornika posvećuju manje pozornosti. Iako ističu da postoje određene karakterne, društvene i kulturne osobine koje govorniku olakšavaju razvoj govorničkih vještina, ipak veću pozornost posvećuju strukturiranju i izvedbi govora. Ovim radom daje se pregled antičkoga poimanja dobrog govornika te se uspoređuju sličnosti i razlike sa suvremenim retoričkim autorima. Uz to, na ispitanicima, studentima Filozofskog fakulteta i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu provjerava se koliku oni važnost pridaju karakteristikama koje su antički autori smatrali iznimno važnima. Cilj je zaključiti kako se danas poima dobar govornik, koje su njegove karakteristike i jesu li poštenje, čast i mudrost, visoko cijenjene u antičko vrijeme, izgubile na važnosti.

Ključne riječi: antički retoričari, suvremeni retoričari, karakter govornika, govorničke vještine.

*Gabrijela Kišiček, znanstveni novak, Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, gkisicek@ffzg.hr

1. Uvod

Retorika je svoj procvat doživjela u antičkoj Grčkoj i klasičnom Rimu s poznatim i slavnim govornicima poput Demostena i Cicerona. Podučavanje retorike u to je vrijeme bilo iznimno važno i predstavljalo je osnovnu vještinu koju

svaki obrazovan čovjek mora posjedovati. Poznati grčki i rimski učitelji govorništva, poput Izokrata i Kvintilijana, nikada nisu dobili dostojne nasljednike, a stoljećima je podučavanje vještine govorništva bilo nedovoljno zastupljeno. No, sagleda li se povijesna perspektiva, to je donekle i razumljivo. Represivna društva ne dopuštaju slobodu govora, različitosti stavova i sputavaju razvoj kritičkoga mišljenja. I. Škarić¹, u uvodu knjige *Glasoviti govori*, ističe: »Govorništvo je alat demokracije. Demokracije ne može biti bez govorništva, ali i obrnuto – demokracija pogoduje razvoju govorništva. Želi li tko ukinuti demokraciju, najprije mora utišati govor...«

21. stoljeće vrijeme je demokracije. Hrvatska je nakon mnogo godina autoritativne vlasti razvila demokratsku državu, a s njom i slobodu govora. No, slobodu treba znati iskoristiti, a priliku da se javno govori opravdati. Upravo stoga podučavanje retorike dobiva veliku važnost u današnjemu društvu. Škarić² ističe: »Retorički postupci ne preispituju samo razumnost odluka nego i njihovu etičnost. Toposi savjesti, toposi dobra, solidarnosti, pravde, poštenja, ljubavi, opraštanja, premise su entimemima koji se zalažu za etično.« Ovim se radom željelo usporediti koliko se u aspektu etičnosti razlikuje antičko i suvremeno podučavanje govorništva, odnosno postoje li razlike u poimanju tko može i zaslužuje biti javnim govornikom, tj. koje ljudske odlike govornik mora imati.

2. Antičko poimanje dobrog govornika

Antički autori od Platona preko Aristotela i Cicerona do Kvintilijana isticali su važnost govornikova karaktera u javnom govoru, posebice onomu usmjerenom uvjeravanju. Aristotel je isticao da s jedne strane imamo govornikove argumente, čiji se izbor temelji na njegovu karakteru, dakle na etosu. A s druge strane valja voditi računa o patosu, dakle o slušateljstvu. Međutim etos je temelj retorike i to zbog toga što se »uvjerljivost postiže čvrstim karakterom onda kada je govor takav da govornika čini dostojnim povjerenja, jer mi uopće najradije i najspremnije poklanjamo povjerenje čestitim ljudima, naročito kada je riječ o stvarima koje nisu jasne i u koje se može sumnjati.«³ Iako je Aristotel prvi jasno i eksplicitno govorio o etosu kao važnom elementu uvjeravanja, govornikovim karakterom bavili su se i autori prije njega. Njegov učitelj, Platon, napisao je nekoliko važnih djela iz područja retorike. Iako je bio poznat kao svojevrsni protivnik retorike (tj. sofističke retorike) te u svom djelu *Gorgija* retorici oduzima ne samo status znanosti nego i umijeća te je definira prije svega kao praktičnu vještinu koju potpuno određuje i usmjerava iskustvo, ipak je dio svog rada posvetio govornikovu karakteru.⁴ U djelu *Fedar*

¹ I. ŠKARIĆ Što će nam retorika?, u: I. ZADRO, *Glasoviti govori*, Naklada Zadro, Zagreb, 1999. str. X.

² Isto, str. XII

³ M. MEYER i dr., *Povijest retorike od Grka do naših dana*, Disput, Zagreb, 2008., str. 39.

⁴ M. BEKER, *Kratka povijest antičke retorike*, Artrezor, Zagreb, 1997., str. 15.

bavio se samom prirodom i ulogom retorike u grčkom javnom životu. Ističe kako je »za čovjeka koji se bavi retorikom bitno da bude upoznat s ljudskom sviješću. Budući da je govor »vođenje ljudskih duša« – psihagogija – govornik mora znati s kakvom vrstom svijesti je suočen. Glavni je cilj retorike da uvjeri slušatelje, a da bi se to postiglo, često nije bitna istina nego vjerojatnost.«⁵ Vjerojatnosti najviše pridonosi govornikov karakter.

Izokrat, najpoznatiji grčki učitelj govorništva i osnivač jedne od najvažnijih škola u antici, o govornikovu karakteru govorio je u kontekstu predispozicija koje njegovi studenti moraju imati. Najvažnije kod njih su širok spektar znanja i opće kulture. Izokrat govori i o karakteristikama velikih vođa i značajnih političara koji uvijek moraju biti »pravedni, govoriti istinu, ali i pokazivati ljudskost, osjećajnost, empatiju«⁶. To je isticao govoreći o svom najboljem učeniku Timotheusu, kojega su krasile sve osobine dobroga govornika, ali su mu često zamjerali hladnoću i aroganciju.

Vажnost govornikova karaktera i društvenoga ugleda Aristotel je vrlo detaljno obrađivao u svojoj *Retorici*, pri čemu ističe da su od posebne važnosti govornikova čast, čestitost, dobronamjernost i dobar ugled u društvu. Dobar ugled definira kao »opće uvjerenje da je netko častan čovjek ili je to posjedovanje nečega što svi ili većina ili čestiti ili razboriti ljudi priželjkuju«, a čast kao »znak stečenoga ugleda u vršenju dobrih djela te se s pravom i najradije poštuju izvršitelji dobročinstava, ali i oni koji su u mogućnosti da dobro čine.«⁷ Važnost govornikova karaktera Aristotel objašnjava na sljedeći način: »Budući da se metode uvjeravanja ne izvode samo pomoću riječi apodiktičkoga nego i etičkoga karaktera (jer vjerujemo onom govorniku koji se odlikuje određenim svojstvima, kao što su čestitost ili dobronamjernost, ili objema) treba poznavati osnovne osobine svakoga od njih, a za njih iste predstavljaju najveći stupanj uvjerljivosti.«⁸

Najveću pozornost govornikovu karakteru u svojim su djelima posvetili rimski retoričari – Ciceron i Kvintilijan. U svojim knjigama *Orator* i *De oratore* Ciceron govori o važnosti same retorike, ističući da je »govorništvo složenija pojava nego što to ljudi obično zamišljaju te kako u sebi uključuje mnogo umjetnosti i znanosti te da je govorništvo svakako više od izbora riječi«⁹. Navodi i niz svojstava koja bi trebala krasiti dobroga govornika. Govornik treba posjedovati široko znanje te opću kulturu, naglašavajući da samo mudar čovjek može biti dobar govornik. Bitno

⁵ Isto, str. 15.

⁶ G. A. KENNEDY, *A New History of Classical Rhetoric*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994., str. 45.

⁷ ARISTOTEL, *Retorika*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 40.

⁸ Isto, str. 52.

⁹ M. BEKER, *Kratka povijest antičke retorike*, str. 60.

je svojstvo govornika rječitost. Za govornika je važno da su mu poznate metode i stil kojima može djelovati na slušatelje, tj. da posjeduje određena retorička znanja. Jedini čovjek dostojan da se naziva govornikom jest onaj koji govori mudro i sređeno, pokazujući dobro pamćenje i sposobnost iznošenja građe. Govornik, naravno, ne može poznavati sve struke, ali se valja dobro informirati o svim relevantnim pojedinostima struke kojom se bavi. Važna je etička osjetljivost, uz sposobnost isticanja i uljepšavanja (figurativnost). Pravi, dobar govornik treba imati naobrazbu – treba proučavati, čitati i razmišljati o svemu u ljudskom životu.¹⁰

O svojstvima idealnoga govornika Ciceron je pisao i u svojoj posljednjoj značajnoj raspravi o retorici – »Orator«.¹¹ Ističe da dobar govornik mora biti majstor u sva tri stila (jednostavni, srednji i uzvišeni) te mora podjednako dobro vladati i tehničkom stranom govora (pronalaženje teme, raspored, pamćenje, izvedba). Ciceron se zalagao da govornik ovlada svim trima razinama stila, primjenjujući ih prema predmetu govora. Treba voditi računa o ritmu u govoru, simetriji u naglascima što pretpostavlja poznavanje ortoepije i standarda. Smatra da ne postoje različite vrste govornika, već se oni međusobno razlikuju isključivo prema kvaliteti. Najbolji je govornik onaj koji poučava, pruža zadovoljstvo i gane slušatelja. Atički govornici trebaju poslužiti kao uzor, oni su izbjegavali apsurdno i irelevantno u izboru teme, a u rječniku nisko, vulgarno i neumjesno. Daljnje kvalitete, o kojima govori Ciceron, jesu dosjetljivost i duhovitost, ali umjerena – govornik ne smije pretjerati u pokušaju da bude duhovit jer će u tom slučaju djelovati klaunovski; treba izbjegavati unaprijed pripremljene viceve jer humor mora proizlaziti iz same situacije. Važan je i izbor stila jer valja voditi računa o tomu da ćemo govornika koji govori jednostavnim stilom smatrati mudrim, onog koji govori srednjim stilom ugodnim, a onoga koji stalno govori uzvišenim stilom jedva da ćemo smatrati normalnim. Smatra da je u govoru potrebna vatrenost, ali ne uvijek; idealan govornik govorit će o prosječnim stvarima obično, o uzvišenim pojavama dostojanstveno, a o srednjim miješanim stilom.

Osim Cicerona o važnosti učenja retorike i karakteristikama govornika pisao je i Kvintilijan u svojem djelu *Obrazovanje govornika*, zamišljajući da odgoj i školovanje govornika traju čitav život. Cijelu 12. knjigu *Obrazovanja govornika* posvetio je opisu govornikova karaktera, metodama izgrađivanja karaktera te govornoj izvedbi. Knjigu započinje priznanjem da je ovo najteži dio njegova zadatka, ali da će ipak biti smion do te mjere da će pokušati dati moralni lik svojega govornika i odrediti njegove dužnosti. Osnovni Kvintilijanov postulat jest da samo »čestit i valjan čovjek može biti govornik«¹². (*Nemo orator nisi vir bonus.*) Ističe da govornik

¹⁰ Usp. *Isto*, str. 60.

¹¹ Usp. G. A. KENNEDY, *A New History of Classical Rhetoric*, str. 140.

¹² M. F. KVINTILIJAN, *Obrazovanje govornika (odabrane strane)*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1985., str. 490.

prije svega mora biti dobar čovjek – to objašnjava time što je cilj govornika uvjeriti sudca da je nešto istinito i pravedno, a zasigurno će u tomu bolji biti dobar čovjek nego loš. Dobar će čovjek češće govoriti ono što je istinito i pravedno. Dobra govornika karakterizira umjeren život oslobođen poroka, požuda i uživanja jer mu tako ostavlja vremena za bavljenje znanstvenim radom. Osim moralnih vrijednosti koje valja posjedovati, ali i moralno izgrađivati karakter, Kvintilijan ističe važnost znanja, stručnosti i naobrazbe jer dobar govornik mora poznavati pravo, povijest. Isto tako za govornika je važno i izgrađivanje samopouzdanja. Osobine koje nadalje ističe jesu pravednost, dobronamjernost. Kao primjer navodi savršenoga govornika Cicerona – »ne vidim da je i u jednomu dijelu njegove političke karijere nedostajala dobronamjernost uistinu valjanoga građanina«... »Govornik mora, prije svega, svu pozornost obratiti izgradnji svojega moralnog lika.«¹³ Naravno, Kvintilijan u *Obrazovanju govornika* pozornost posvećuje i kompoziciji govora, i pamćenju, i figurativnosti, i govornim stilovima, a i govornoj izvedbi. Glas i pokret koji čine govornu izvedbu imaju veliku snagu i važnost u govorništvu. Kvintilijan ističe: »Ono što smo u glavi sastavili i nije toliko važno koliko način na koji to iz sebe dajemo«; zato »nijedan dokaz koji govornik navodi nije sam po sebi toliko čvrst da ne će na snazi izgubiti ukoliko ne bude potpomognut uvjerljivim glasom govornika. Sva će osjećanja neizbježno splasnuti i oslabjeti ako ne budu potpomognuta glasom, izrazom lica i čitavim držanjem tijela.«¹⁴

Iako je svaki od antičkih autora imao svoje viđenje važnosti učenja retorike i svoj opis idealnoga govornika, svi se slažu da dobar govornik mora biti dobar čovjek, mudar, obrazovan, stručan, ali i častan, dobronamjerman, etički osjetljiv. Veliku pozornost posvećivali su dobrom pamćenju, rječitosti i umijeću govorenja u različitim stilovima.

U razdoblju kršćanske retorike važna su poimanja svetoga Augustina koji je posebno zanimljiv jer je prije obraćenja bio ugledni profesor retorike dubokih ciceronskih uvjerenja. Smatra kako se dobar govornik, propovjednik ili učitelj u svojem nastupu ne bi smio oslanjati na uzvišenu pomoć, već je govornička naobrazba neophodna. Augustinovo viđenje morala i karaktera govornika razlikuje se od onoga što su o etosu govorili Aristotel, Kvintilijan i Ciceron. »Osobni život govornika – njegov kršćanski doprinos, ujednačenost između onoga što govori i radi – ima veći uvjeravajući utjecaj nego govorničke vještine i elokvencija.«¹⁵ Također smatra da u određenoj situaciji i loš čovjek može biti dobar govornik. Pri tomu Augustin smatra: »Moguće je da licemjerna osoba napiše propovijed o važnosti istine, ali takav će govor biti neuvjerljiv publici koja ga poznaje. Takva propovijed može uvjeriti

¹³ Isto, str. 493.

¹⁴ Isto, str. 494.

¹⁵ G. A. KENNEDY, *A New History of Classical Rhetoric*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994., str. 269.

publiku jedino ako je pročitana osoba poznata po svojoj čestitosti.«¹⁶ Augustinova promišljanja o dobrom govorniku vezana su uz poimanje dobrog propovjednika.

O Augustinovu viđenju svrhe i umijeća propovijedanja piše I. Raguž ističući da se u pozadini pozitivnoga vrjednovanja retorike krije jednostavan teološki razlog: »Naime, Augustin je svjestan da ljupkost govora može biti štetna ako se događa na štetu istinitosti propovijedi. Ali, ako propovjednici imaju nakanu da Božja riječ bude prihvaćena od strane slušatelja, tada je posve razumljivo da će je slušatelji lakše i radije prihvatiti ako ona bude istovremeno istinita i ljupka.«¹⁷ Govoreći o osobinama dobrog propovjednika ističe poniznost i hrabrost. »Jednom riječju, ponizan propovjednik prvo je slušatelj, a tek onda govornik. Poniznost također pretpostavlja da propovjednik ne smije nastupati kao da sve zna...«¹⁸ Pod hrabrošću propovjednika podrazumijeva da »mora biti spreman na protivštine i neprihvatanje od strane svijeta pa i samih vjernika. Ne smije se bojati ljudi i imati pogrješan obzir prema njima«¹⁹. Prema Augustinu za dobrog propovjednika važno je da koristi jednostavan jezik i jednostavan stil jer će tako biti najuspješniji u podučavanju slušatelja. No, prije svega: »Da bi mogao podučavati slušatelja, propovjednik mora razumjeti tekst. A to nije moguće, kako smo već vidjeli, ako se propovjednik ozbiljno ne posveti istraživačkom studiju i molitvenom razmatranju Svetoga pisma.«²⁰ Dakle, Augustin je isticao važnost znanja i stručnost govornika, odnosno propovjednika, a glede govorne izvedbe, smatrao je da bi propovjednik trebao imati ugodan glas i nenametljive pokrete tijela.

3. Suvremeno poimanje dobrog govornika

U usporedbi s antičkim autorima suvremeni priručnici javnoga govora vrlo malo pozornosti posvećuju karakteristikama govornika i to većinom referirajući se na antičke autore, ponavljajući i djelomično dopunjujući njihova načela. Razvojem retorike, osobito u drugoj polovici 20. stoljeća, napisan je velik broj priručnika i udžbenika posvećenih toj tematici. Početak novoga milenija donosi novi procvat retorike, tj. umijeća javnoga govorenja, a time i specijalizaciju pojedinih autora na vrlo uska područja. Velik broj radova posvećen je argumentaciji, pogrješkama u argumentaciji i primjeni argumentacije u različitim strukama. S druge strane, mnogo je knjiga usmjereno usavršavanju govorničkih vještina i savjetima o strukturiranju samoga govora pri čemu su svakako najplodnije zemlje engleskoga govornog područja.

¹⁶ Isto, str. 270.

¹⁷ I. RAGUŽ, Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi, u: *Diacovensia* 27(2010.)3, str. 501.-516.

¹⁸ Isto, str. 513.

¹⁹ Isto, str. 514.

²⁰ Isto, str. 508.

U Hrvatskoj se također posljednjih godina sve više piše o retorici, a jedan od najstarijih autora koji se bavio govorništvom, ali i karakteristikama dobrog govornika jest Đuro Gračanin. On u knjizi *Temelji govorništva* »ličnosti govornika« posvećuje više pozornosti od ostalih. Ističe važnost govorničke izobrazbe i to predmetne ili stručne, opće kulturne i vlastite (koja uključuje samostalno proučavanje literature i uvježbavanje javnoga govora). Međutim, osim izobrazbe, Gračanin napominje da postoje određeni »naravni darovi« koji olakšavaju izgradnju govornikove ličnosti. »Čovjek vrlo pristala izgleda, ugodne vanjštine, zvonka i topla glasa, snažnih govornih organa, naravno gipkih kretnji, a k tomu pun duhovitosti i bogate mašte, izvanredno dobra pamćenja – izgleda kao stvoren za govornika. I nema nikakve sumnje, da će onomu tko posjeduje biti daleko lakše govornički se izgrađivati, nego onomu tko svega toga nema.«²¹ Gračanin jedno poglavlje svoje knjige posvećuje ulozi govornikove ličnosti ističući da je »govornikova ličnost od kapitalnog značenja«. Nadalje, govori da »nema nikakve sumnje da su govorniku potrebna neka lična svojstva koja će njegovoj riječi dati snagu i uvjerljivost izvan i iznad onoga, što ih pruža sama argumentacija«²². Svojstva govornikove ličnosti, koja su u najužoj vezi s uvjeravanjem, prema Gračaninu su: karakternost, ozbiljnost, smjernost, neustrašivost, dobrohotnost i osjećajnost te žar duše. Svaku od navedenih karakteristika definira i pojašnjava. Pod karakternošću podrazumijeva čestitost, razboritost, moralnost, pozivajući se pri tomu na Ciceronove i Aristotelove riječi. Pod ozbiljnošću podrazumijeva istinski i ispravan odnos prema stvarnosti. Smjernost znači izostanak bilo kakve razmetljivosti. Zanimljivo je Gračaninovo poimanje dobrohotnosti i osjećajnosti kada kaže da »svaki govornik mora biti pomalo i pjesnik. Ili lirik ili epik. No, nikako ne romantik: kao realista on to ne smije biti.«²³

Neustrašivost rezultira »snažnim govorničkim nastupom koji pretpostavlja posvećenu sigurnost i odlučnost«²⁴. Na kraju poglavlja Gračanin zaključuje: »govornik, konačno, ne će biti tko ne posjeduje izvjesnu veličinu duha, ono što su stari zvali 'magnitudo animi' spojenju s gorljivošću.«²⁵ Snažan duh govorniku daje mogućnost da na druge snažno djeluje pokrećući ih.

Među najvažnijim retoričarima u Hrvatskoj svakako je Ivo Škarić čije knjige *U potrazi za izgubljenim govorom* i *Temelji suvremenoga govorništva* pridonose oživljavanju važnosti učenja govorništva. Škarić u knjizi *U potrazi za izgubljenim govorom* također ističe važnost govorničkoga obrazovanja za one kojima je »govor zanat, a to su svi nastavnici, glumci i spikeri, rukovodioci, političari, pravnici,

²¹ Đ. GRAČANIN, *Temelji govorništva*, Đuro Gračanin, Zagreb, 1968., str. 25.

²² *Isto*, str. 31.

²³ *Isto*, str. 36.

²⁴ *Isto*, str. 39.

²⁵ *Isto*, str. 40.

radnici uslužnih djelatnosti itd.«²⁶ I Škarić se govoreći o karakteru govornika poziva na Cicerona i Kvintilijana, citirajući da samo častan čovjek može biti govornik. Ipak, kao fonetičar posebnu važnost daje glasu i izgovoru jer: »Nema velikih govornika, velikih glumaca bez velikoga glasa, jednako kao što nema ni velikih pijanista ni slikara bez dobre tehnike svog posla.«²⁷

Jasna Šego u svojoj knjizi *Kako postati uspješan govornik* ističe važnosti govorničkoga obrazovanja. O karakteristikama dobrog govornika kaže: »Dobar govornik odlikuje se jasnoćom, logičnošću i poetičnošću, emocionalnošću i izražajnošću, nezvještačenošću, domišljatošću i govornom spretnošću.«²⁸

Naslov knjige *Confidence in Public Speaking* Paula Nelsona govori o ključnom interesu autora. Slično kao i u mnogim drugim knjigama, usmjerenim na poboljšanje javnoga govora, naglasak je na pripremi, strukturi i izvedbi govora, a s ciljem da se budući govornik osjeća što sigurnijim u svojem nastupu.²⁹ Nelson govori o koristima učenja retorike i o osobinama koje će govornik steći nakon usvojenih govorničkih vještina, kao što su samopouzdanje, kritičnost u mišljenju, aktivno slušanje... No, o osobinama koje govornik treba posjedovati ne govori ništa.

Knjiga Michaela Osborna *Public Speaking* često se koristi kao udžbenik u podučavanju javnoga govora. Napisana je metodično, opisane su različite govorne strategije i vrste govora te je korak po korak objašnjen proces pripreme govora. Osborn, referirajući se na Aristotela, govori o važnosti govorničkoga etosa, ističući kako etos govornika čine: kompetentnost, poštenje, simpatičnost i snaga. Detaljnije objašnjava važnost svake od navedenih karakteristika:

1. **stručnost, kompetentnost** – govornik koji je informiran, inteligentan i dobro pripremljen. Ljudi radije slušaju osobu koja pokazuje znanje i iskustvo.
2. **integritet, poštenje** – etičnost govornika, iskrenost i pouzdanost. Publika bolje reagira na riječi govornika koji pokazuje odgovornost, odlučnost i preuzimanje odgovornosti za svoje postupke.
3. **simpatičnost** – važno je svjediti se publici, a to postižu oni koji zaista brinu o publici, o tomu da govore jasno i da se svojim govorom prilagode potrebama i zahtjevima publike.
4. **snaga** – očituje se u samopouzdanju, odlučnosti. Ljudi više i lakše vjeruju samopouzdanim osobama.³⁰

²⁶ I. ŠKARIĆ, *U potrazi za izgubljenim govorom*, Školska knjiga, Zagreb, 1988., str. 27.

²⁷ *Isto*, str. 28.

²⁸ J. ŠEGO, *Kako postati uspješan govornik*, Profil, Zagreb, 2005., str. 13.

²⁹ P. NELSON, *Confidence in Public Speaking*, McGraw-Hill, Boston, 1996., str. 2.

³⁰ M. OSBORN, *Public speaking*, Houghton Mifflin Company; Boston, New York, 1997., str. 23.

R. F. Verderber u knjizi *The challenge of effective speaking* ne govori eksplicitno o karakteristikama govornika već o etičkoj odgovornosti javnoga govora (dakle, i samoga govornika). On ima obvezu govoriti istinu (dakle, biti iskren), ne napadati i ne vrijeđati onoga tko je suprotnoga mišljenja i stava, ne manipulirati informacijama, biti vjerodostojan i pošten.³¹

R. M. Perloff u knjizi *Dynamics of Persuasion* govori o osobinama govornika koje utječu na uspjeh uvjeravanja i kao najvažniju ističe karizmu govornika koja iako ima pozitivne konotacije, u povijesti govorništva korištena je ne samo u dobre već i zle svrhe. »Karizma. To je riječ koja nam često pada na pamet kada razmišljamo o govornicima sa sposobnošću uvjeravanja. Pomislimo na velike govornike koji posjeduju magnetsku privlačnost. Karizma je jedna od »dobrih kvaliteta« u uvjeravanju, koncept koji ima pozitivne konotacije, ali je bio iskorištavan i u zločinačke svrhe.«³² Kao primjer karizme iskorištene za zločin i poticanje mržnje navodi Hitlera. No karizmatični govornici bili su i borci za ljudska prava – Mendela i Ghandi, političari J. F. Kennedy, F. D. Roosevelt, R. Regan, B. Clinton. Međutim, karizma je bila karakteristika i mnogih vođa kultova koji su prevarili stotine ljudi – Charlesa Mansona, ili Jima Jonesa koji je naveo 900 ljudi da počine samoubojstvo u Guayani. Osim karizme navodi još neke karakteristike koje mogu biti važne, želimo li govorom utjecati na publiku, a to su autoritet, kredibilitet i društvena privlačnost.

Perloff kao važnu karakteristiku ističe kredibilitet govornika, smatrajući da on nije samo psihološka karakteristika već i komunikacijska varijabla. Očituje se u visokoj stručnosti, dinamičnosti, pouzdanosti, ekstrovertiranosti, stavu osobe. »Brojna istraživanja pokazuju kako su upravo stručnost i kompetentnost te znanje koje govornik ima i pokazuje o određenoj temi, presudni u uvjeravanju.«³³ Društvena privlačnost prema Perloffu podrazumijeva simpatičnost govornika jer osoba koja je simpatična i širi pozitivnu energiju utječe na pozitivno raspoloženje publike. Ona uključuje i ugodan fizički izgled. Perloff smatra i potkrjepljuje istraživanjima da ljepota govornika zaista utječe na promjenu mišljenja, stava... Naravno, to se ne odnosi na duboko ukorijenjene stavove i svjetonazore niti će fizička privlačnost biti dovoljna u sklapanju ili nesklapanju unosnih poslova. No, istraživanja su pokazala da fizički izgled utječe na uspjeh uvjeravanja. Objašnjenje jest da već na početku govora osobe ugodna izgleda lakše privlače pozornost publike, povećavaju mogućnost zapamćivanja argumenata, a i (podsvjesno) publika se lakše identificira s govornicima ugodnoga izgleda.

³¹ R. F. VERDERBER, *The challenge of effective speaking*, Belmont, Calif. [etc.]: Wadsworth Publishing Company: An International Thomson Pub.Co., 1997., str. 19.

³² R. M. PERLOFF, *The Dynamics of Persuasion – Communication and Attitudes in the 21st Century*, New Jersey, LEA Publishers, 2003., str. 149.

³³ *Isto*, str. 160.

Borg o govornikovu karakteru piše, parafrazirajući antičke autore, posebice Aristotela, ističući da »nakon više od dva milenija opažanja mudra filozofa još uvijek imaju veliki značaj«³⁴. Ističe važnost empatije koja je bitna u svim područjima življenja, a govorniku pomaže u predviđanju reakcija publike. Druga važna osobina, prema Borgu, jest iskrenost koja je prijeko potrebna želi li se razviti empatija. Ističe kako su »istraživači iz područja biheviorističkih znanosti uočili dvije odlike koje poboljšavaju proces komunikacije, te stoga povećavaju uspješnost pojedinca u pribodivanju ljudi za svoje mišljenje. Te su dvije odlike empatija i iskrenost.«³⁵ Borg slikovito prikazuje: empatija + iskrenost → uvjeravanje.

Govoreći o karakteristikama dobroga i uspješnoga govornika, suvremeni autori često navode primjere onih koji zadovoljavaju sve kriterije da budu proglašeni najboljima. Slavni govornici poput M. L. Kinga, J. F. Kennedyja, u 21. stoljeću dobili su nasljednika – aktualnog američkog predsjednika Baracka Obamu. Njegovi se govori pomno proučavaju, analiziraju, a njegove govorničke vještine hvale. Leanne (2010:3) objašnjava govornički uspjeh Baracka Obame. »Karakterizira ga ugodan bariton, izvrsna mogućnost kontrole glasa kojim upravlja kao kakvim dobro ugođenim instrumentom. Pokazuje iznimnu ekspresiju glasom – naglašavanje određenih riječi, stanke na pravim mjestima, promjene tempa i glasnoće, kadenca. Efektan je u korištenju geste pa čak i kada koristi samo jedan prst. Pokazuje širok spektar retoričkih znanja.«³⁶ Dakle, otkrivajući »tajne« Obamina uspjeha pokazuje koje su karakteristike važne za dobra govornika: glas, izgovor, geste, interpretacija.

Razlika između antičkoga i suvremenoga poimanja dobroga govornika jest prije svega u pozornosti koja se tomu posvećuje. Antički su autori mnogo više isticali važnost govornikova karaktera, njegove čestitosti, iskrenosti i ugleda. Suvremeni autori, iako spominju karakter govornika i pri tomu se referiraju na antičke retoričare, ipak više pozornosti posvećuju govornoj izvedbi; govornikovu glasu, izgovoru, gesti i izgledu.

4. Istraživanje važnosti antičkih i suvremenih karakteristika dobroga govornika

4.1. METODOLOGIJA

Provedeno je istraživanje na 51 studentu Filozofskoga fakulteta različitih studijskih grupa i 51 studentu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Studenti su na temelju ankete (Prilog I) procjenjivali važnost određenih karakteristika dobroga govornika. Anketa je napravljena tako da ujedinjuje karakteristike

³⁴ J. BORG, *Moć uvjeravanja*, Veble commerce, Zagreb, 2010., str. 20.

³⁵ *Isto*, str. 22.

³⁶ S. LEANNE, *Say it like Obama and Win*, McGraw Hill Publishers, New York, 2010., str. 3.

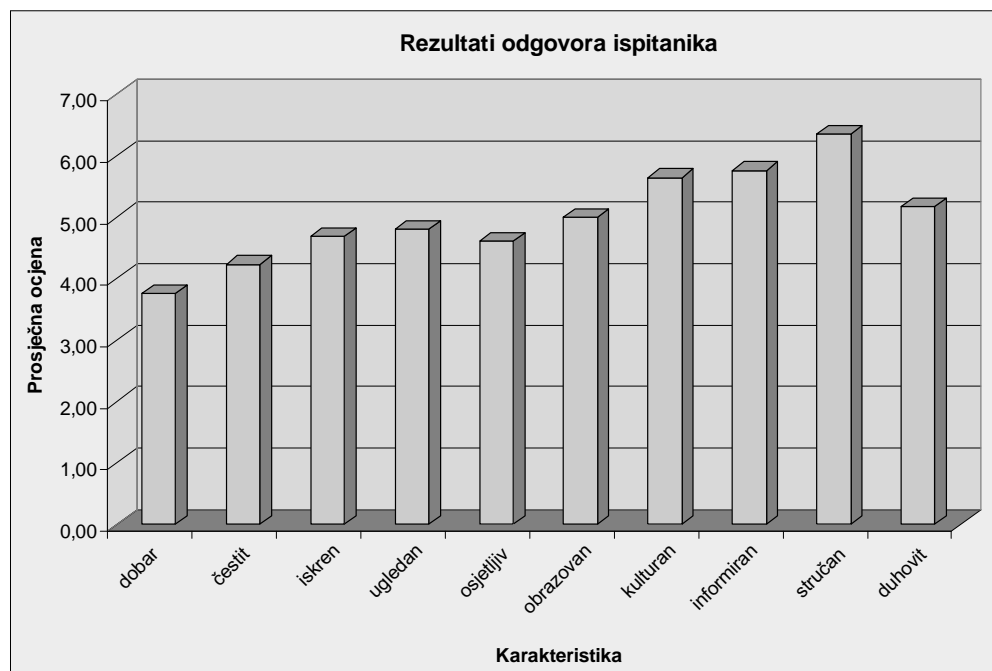
koje su cijenili antički autori i karakteristike koje ističu suvremeni autori. Među 20 pitanja umetnuto je i jedno testno, a odnosi se na procjenu važnosti agresivnosti govornika. Iako agresivnost ne spominju ni antički ni suvremeni autori, željelo se provjeriti koliko današnji stereotipi, o uspjehu do kojeg se dolazi sve moguće načine te pogrdno vjerovanje da snaga karaktera podrazumijeva agresivnost i beskrupuloznost, utječu na ispitanike.

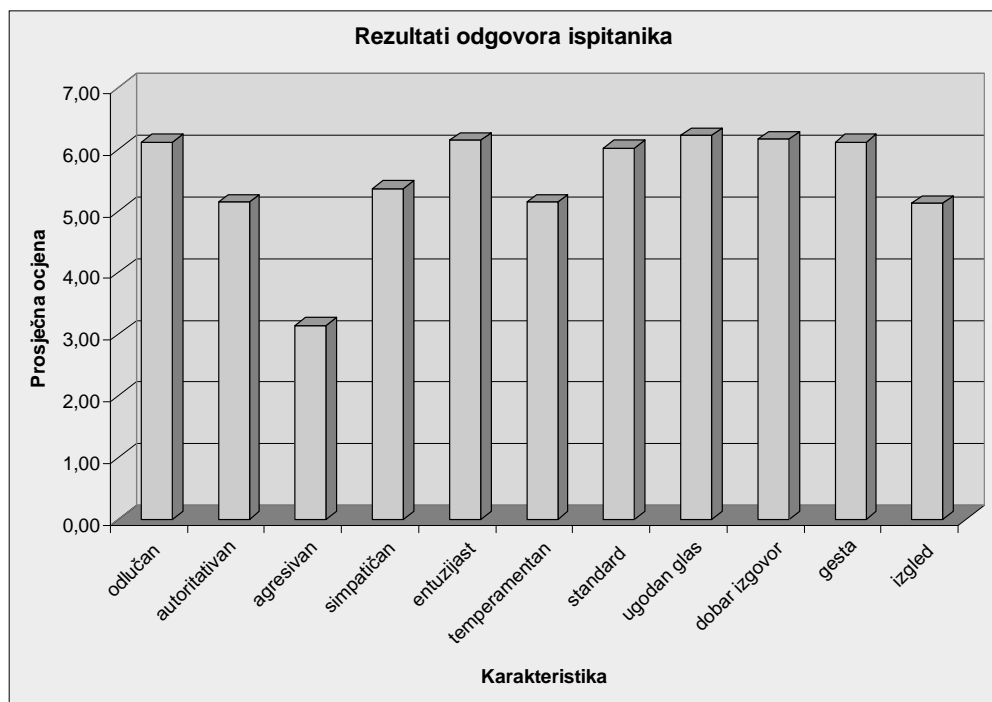
Na ljestvici od 1 do 7 procjenjivali su koliko je važno za dobrog govornika primjerice da bude pošten čovjek (1 je označavalo potpuno nebitno, 7 apsolutno bitno, a 3 i 4 da je svejedno, tj. da ispitanik o tomu nema stav). Izračunale su se prosječne ocjene za svaku od karakteristika kako bi se utvrdilo koje su najviše, a koje najmanje cijanjene osobine. U obzir se uzelo i rasipanje odgovora, tj. oko kojih se karakteristika ispitanici najviše, odnosno najmanje slažu.

Uz to, statističkim metodama (t-test) uspoređivali su se rezultati studenata Filozofskog i Katoličko-bogoslovnog fakulteta kako bi se utvrdilo postoje li razlike među određenim skupinama mladih ljudi. Rezultati su, radi preglednosti, prikazani u grafikonima podijeljenima na procjenu karakteristika kojima su antički, odnosno suvremeni autori posvećivali više pozornosti.

4.2. REZULTATI ISPITIVANJA STUDENATA FILOZOFSKOG FAKULTETA

Grafikon 1. Rezultati procjene karakteristika antičkih autora

Grafikon 2. Rezultati procjene karakteristika suvremenih autora

Grafikoni pokazuju kako su karakteristike, kojima su više pozornosti posvećivali suvremeni autori, prema mišljenju studenata Filozofskoga fakulteta važnije.

Najveću prosječnu ocjenu – 6,35 dobila je procjena stručnosti. Koliko je stručnost važna govori ne samo najviša ocjena već i mala raspršenost rezultata, odnosno neznatno razilaženje u mišljenju studenata. 33 ispitanika reklo je da im je stručnost apsolutno bitna (ocjena 7), a 11 ispitanika dalo je ocjenu 6.

Visoke prosječne ocjene dobile su važnosti ugodnoga glasa, dobrog izgovora i primjerene gestikulacije. To pokazuje da je govorna izvedba prema mišljenju studenata Filozofskoga fakulteta iznimno važna. Visoku ocjenu (6,12) dobila je procjena odlučnosti.

Najnižu ocjenu (3,14) dobilo je pitanje pod brojem 8, odnosno procjena važnosti agresivnosti. I tu je slaganje ispitanika ujednačeno jer njih 15 dalo je ocjenu 1 (apsolutno nebitno), a nijedan ispitanik nije dao visoke ocjene 6 ili 7 pa se može zaključiti kako agresivnost u javnom nastupu nije cijenjena.

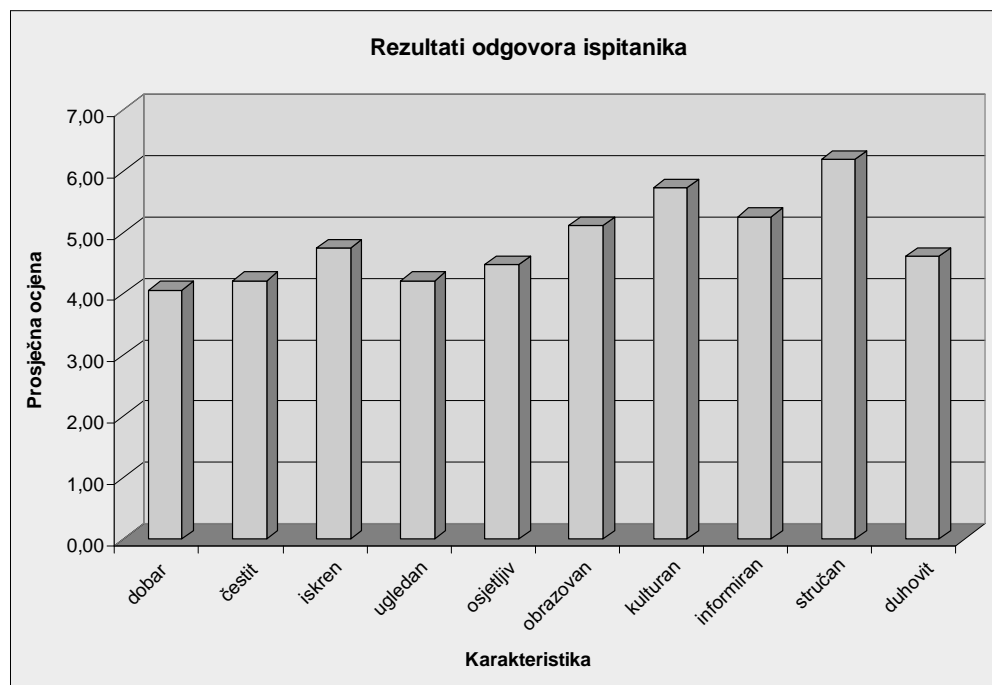
Relativno nisku ocjenu dobilo je i pitanje pod brojem 1 – treba li dobar govornik biti dobar čovjek. Prosječna ocjena je 3,76. Zanimljivo je istaknuti kako je rasprše-

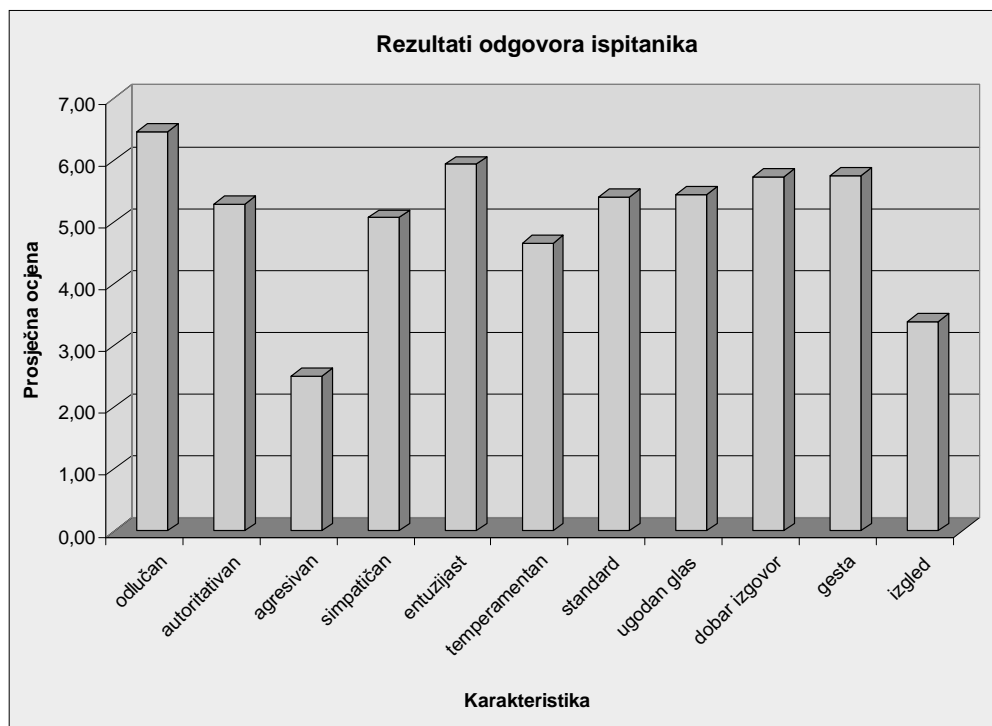
nje rezultata bilo iznimno veliko. 12 ispitanika dalo je ocjenu 1 (apsolutno nebitno), ocjene 5 i 6 dalo je 20 ispitanika (po 10 za svaki odgovor), ali najvišu ocjenu nije dao ni jedan ispitanik. Veliko raspršenje u odgovorima bilo je za sva pitanja koja se odnose na karakter govornika: čestitost, iskrenost, ugled. Prosječne ocjene su: 4,24; 4,69; 4,80. To što su prosječne ocjene negdje na sredini ljestvice, ne znači da je općeniti stav da je ispitanicima svejedno kad su te karakteristike u pitanju, nego da postoji veliko razilaženje u mišljenju. Dok neki odgovaraju s uopće mi nije bitno (ocjena 1), drugi odgovaraju apsolutno mi je bitno (ocjena 7).

Zanimljivo je primijetiti relativno visoku ocjenu u procjeni važnosti ugodnoga izgleda. Prosječna ocjena od 5,12 pokazuje da je ispitanicima važniji ugodan izgled govornika od iskrenosti, čestitosti i dobrote.

4.3. REZULTATI ISPITIVANJA STUDENATA KATOLIČKO-BOGOSLOVNOG FAKULTETA

Grafikon 3. Rezultati procjene karakteristika antičkih autora

Grafikon 4. Rezultati procjene karakteristika suvremenih autora

I kod studenata Katoličkoga bogoslovnog fakulteta pokazalo se da su karakteristike posebno istaknute kod suvremenih autora, važnije. Najvažnija karakteristika prema procjeni ispitanika jest odlučnost govornika. Prosječna ocjena jest 6,47, a uz to i malo raspršenje rezultata. 33 ispitanika odgovorilo su da je odlučnost apsolutno bitna (ocjena 7), a 13 je dalo ocjenu 6. Cijenjena karakteristika govornika jest i stručnost s prosječnom ocjenom 6,20. Zanimljivo je da relativno visoku ocjenu ima procjena entuzijazma – 5,94. Osim, stručnosti, odlučnosti i entuzijazma, ispitanici veliku važnost pridaju dobrom izgovoru (prosječna ocjena 5,76) i primjerenom gestikulaciji (5,75).

Najnižu ocjenu uvjerljivo je dobila procjena agresivnosti (2,51), a mala raspršenost rezultata pokazuje da je to osobina koja je iznimno nepoželjna u javnom nastupu (21 ispitanik je procijenio da je apsolutno nebitna). Relativno nisku ocjenu (3,39) dobila je procjena važnosti ugodnoga izgleda.

Procjene karaktera govornika: dobrote, čestitosti, iskrenosti, ali i ugleda u društvu imaju srednje prosječne ocjene 4,06; 4,22; 4,75; 4,22. I kod studenata Katoličkoga bogoslovnog fakulteta primjetna je velika raspršenost rezultata u procjeni tih oso-

bina. Primjerice, na pitanje koliko je važno da dobar govornik bude dobar čovjek, 12 ispitanika odgovorilo je apsolutno nebitno (ocjena 1), a 10 apsolutno bitno (ocjena 7). U procjeni važnosti iskrenosti 11 ispitanika reklo je da je apsolutno nebitno (ocjena 1), a 14 apsolutno bitno (ocjena 7).

4.4. RASPRAVA

Zajednička karakteristika obiju skupina ispitanika jest da se više cijene i važnijima smatraju karakteristike posebno isticane kod suvremenih autora. Usporedba rezultata pokazuje da u procjeni većine osobina dobroga govornika nema razlike. No, nekoliko njih pokazalo se statistički značajnima.

Statistička obrada rezultata (t-test) pokazala je da je najveća je razlika u procjeni važnosti ugodnoga izgleda ($p=0.000001$) koji studenti Filozofskog smatraju bitnim, a studenti Katoličkoga bogoslovnog fakulteta nebitnim za dobroga govornika. Razlika je statistički značajna ($p=0.002$) u procjeni važnosti ugodnoga glasa koji studenti Filozofskog smatraju važnijom karakteristikom od studenata KBF-a, a isto vrijedi i za procjenu važnosti govora u standardu koji pokazuje statistički značajnu razliku ($p=0.044$) jer studenti Filozofskoga tom elementu pridaju više pozornosti. Na granici statističke značajnosti jest procjena važnosti duhovitosti ($p=0.05$) koja je ponovno važnija studentima Filozofskoga fakulteta. U procjeni ostalih osobina nema statistički značajne razlike. Dapače, određene su karakteristike podjednako bitne, odnosno nebitne. Svi ispitanici smatraju da su osobine iznimno važne za dobroga govornika stručnost (studenti FF nešto više) i odlučnost (studenti KBF-a daju nešto veću ocjenu toj osobini). Nadalje, smatraju da su dobar izgovor i primjerena gestikulacija važne, a agresivnost potpuno nepoželjna. Među osobinama dobrote, iskrenosti i čestitosti nema velikih razlika.

5. Zaključak

Retorika je u suvremenom društvu iznimno važna. Njome se utvrđuje je li neki zakon, postupak ili događaj dobar ili loš, koristan ili štetan. Retorikom se određuje je li potrebno nešto uvesti, poticati ili zabraniti. Važno je stoga učenje i podučavanje retorike s ciljem stjecanja govorničkih vještina, vještina kritičkoga mišljenja i argumentiranja. No, u podučavanju govorništva važan je, a često zanemaren, i etos govornika.

Usporedba antičkih i suvremenih autora pokazuje da se osobinama poput dobrote, časti i iskrenosti govornika u suvremenim priručnicima posvećuje manje pozornosti nego kod Aristotela, Cicerona, a posebice Kvintilijana. Poznata Kvintilijanova izreka: *Nemo orator nisi vir bonus*, zanemarena je u suvremenomu govorničkom obrazovanju. Iako autori 20., odnosno 21. stoljeća spominju važnost etosa, ipak više pozornosti posvećuju strukturiranju govora, govorničkim figurama i govornoj

izvedbi. Istraživanje stavova studenata Filozofskoga i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta pokazalo je da su za dobrog govornika danas važnije osobine poput dobrog izgovora, ugodnoga glasa, primjerene gestikulacije, a za studente Filozofskoga fakulteta i ugodnoga izgleda, od dobrote, iskrenosti, časti i ugleda u društvu. To je potvrdilo da su suvremeni učitelji javnoga govora (osobito I. Škarić) u pravu kada inzistiraju na važnosti vježbi za glas i izgovor u pripremi javnoga govora. Najvažnija i najcjenjenija osobina dobrog govornika i danas je jednaka onoj antičkoga doba, a to je stručnost. Ciceron je govorio o tomu kako dobar govornik mora biti mudar, posjedovati široko znanje i visoku razinu opće kulture. Suvremeni autori govore o znanju i stručnosti kao važnom elementu etosa, a istraživanje stavova studenata pokazalo je da je to osobina koju smatraju najvažnijom za dobrog govornika. Može se zaključiti da neke vrijednosti razvojem društva gube primat, druge razvojem tehnologije i medija dolaze više do izražaja pa time i do većeg značaja, ali neke uvijek ostaju neophodne. Stručnost, kompetentnost i znanje i dalje su visoko cijenjene.

COMPARISON BETWEEN ANCIENT AND CONTEMPORARY CONCEPTION OF GOOD ORATOR

Gabrijela Kišiček*

Summary

Ancient rhetoricians like Cicero, Quintilian and Aristotel in their work paid a lot of attention to the characteristics of good orators. In their opinion good orator does not imply only good speaking skills but also morality and goodness of the heart. Only good person can be good orator said Quintilian, Cicero emphasized importance of good education and knowledge and Aristotel wrote about honor, good reputation and good will. Despite Aristotel`s words contemporary authors of public speaking manuals and rhetoric handbooks, pay less attention to the speaker character. Although they talk about some personal, social and cultural benefits they are more interested in structuring and delivering of the speech. In this paper we are giving review of ancient conception of good orator and compare it with contemporary authors. On the students of Faculty of Humanities and Social Sciences and students of Catholic Faculty of Theology University of Zagreb we examine how much attention and value do they give to the characteristics provided by ancient authors. The goal was to determine what the conception of a good orator is these days, are the honor and honesty highly appreciated in ancient times, lost their value in contemporary times.

Key words: Ancient rhetoricians, contemporary rhetoricians, characteristics of good orators, speaking skills.

* Gabrijela Kišiček MA, Department of Phonethics, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Croatia, gkisicek@ffzg.hr

Prilog I

UPITNIK PROCJENE GOVORNIKA

Šifra ispitanika _____

Za svako pitanje zaokružite stupanj slaganja s tvrdnjom (7 označava apsolutno se slažem, 1 nikako se ne slažem, 4 svejedno je, tj. nemam mišljenje o tomu).

1. Dobar govornik treba biti **dobar čovjek**. 1 2 3 4 5 6 7
2. Dobar govornik mora biti **čestit**. 1 2 3 4 5 6 7
3. Dobar govornik mora biti **iskren**. 1 2 3 4 5 6 7
4. Dobar govornik mora biti **ugledan i cijenjen u društvu**. 1 2 3 4 5 6 7
5. Dobar govornik mora biti **simpatičan**. 1 2 3 4 5 6 7
6. Dobar govornik mora biti **odlučan**. 1 2 3 4 5 6 7
7. Dobar govornik mora biti **autoritativan**. 1 2 3 4 5 6 7
8. Dobar govornik mora biti **agresivan**. 1 2 3 4 5 6 7
9. Dobar govornik mora biti **osjetljiv** prema tuđim problemima. 1 2 3 4 5 6 7
10. Dobar govornik mora biti **visokoga stupnja naobrazbe**. 1 2 3 4 5 6 7
11. Dobar govornik mora posjedovati visok stupanj **opće kulture**. 1 2 3 4 5 6 7
12. Dobar govornik mora biti **informiran** o svim aktualnostima. 1 2 3 4 5 6 7
13. Dobar govornik mora biti **stručan** u temi o kojoj govori. 1 2 3 4 5 6 7
14. Dobar govornik mora pokazivati **entuzijazam**. 1 2 3 4 5 6 7
15. Dobar govornik mora biti **duhovit**. 1 2 3 4 5 6 7
16. Dobar govornik mora biti **temperamentan**. 1 2 3 4 5 6 7
17. Dobar govornik mora govoriti u **standardu**. 1 2 3 4 5 6 7
18. Dobar govornik mora imati **ugodan glas**. 1 2 3 4 5 6 7
19. Dobar govornik mora imati **dobar izgovor** (bez obilježja regionalnosti).
1 2 3 4 5 6 7
20. Dobar govornik mora se primjereno koristiti **gestom**. 1 2 3 4 5 6 7
21. Dobar govornik mora biti **ugodna izgleda**. 1 2 3 4 5 6 7